

Jovan Kašić, Novi Sad

ADAM DRAGOSAVLJEVIĆ KAO LEKSIKOGRAF I LEKSIKOLOG

U Predgovoru *Srpskom rječniku* iz 1852. godine Vuk Karadžić je, pored ostalog, zapisao i ovo: »Kod kojijeh riječi stoji da se govore u *Baranji*, one mi je dao G. Adam Dragosavljević — kod kojijeh stoji u *Srijemu*, od onijeh sam gdje koje ja kupio a gdje koje mi je dao isti G. Adam Dragosavljević i pokojni Avram Panić paroh šidski« (druga, nepaginirana strana). Ove, prilično, oskudne Vukove riječi, danas se — a vjerojatno je tako bilo i u Vukovo vrijeme — mogu različito ocjenjivati. U svakom slučaju, one ni iz bliza nisu dovoljne da bi se na osnovu njih mogli praviti bilo kakvi zaključci bilo o obimu leksičke građe što su je Vuku poslali ovi prinosnici, bilo o vrijednosti njihovih priloga. Gotovo na istovjetan način Vuk je pomenuo i dva prinosnika iz Boke kotorske — Vuka Popovića i Vuka Vrčevića, a u nešto drukčijem, ali ne bitno različitom kontekstu pominje se i ime čovjeka kome dugujemo bar toliku zahvalnost što se Rječnik pojavio koliku i Vuku: »Velika hvala Đuru Daničiću, koji se trudio oko prevođenja na Njemački i Latinski jezik i oko popravljanja i nadgledanja u štampariji« (treća nepaginirana strana). Za Daničića se, uglavnom, zna šta je sve uradio na Rječniku; pominjanje ostale četiri ličnosti zajedno s njim i na gotovo isti način moglo bi značiti, s Vukove strane, veliko priznanje njihovom trudu i radu. Vrijednost ove pretpostavke donekle se umanjuje time što Vuk na istom mjestu i u veoma sličnim formulacijama pominje imena još nekoliko ličnosti kojima je dugovao zahvalnost svega za podatak-dva (Milicu Stojadinović Srpkinja, Iliju Garašanina i ruskog generala Ivana Petrovića Liprandi). Tragati za pobudama koje su Vuka ponukale da u Predgovoru svome Rječniku pomene imena ličnosti poznatih velikom dijelu publike kojoj je djelo bilo namijenjeno, teško da bi donijelo iole ozbiljnije rezultate. Pomenimo, ipak, da se stiče utisak kao da je Vuku bilo stalo do toga da se čitaocu na samom početku knjige i u prvom susretu s njom sugeriše kako su njenom nastajanju doprinijele i ugledne ličnosti toga doba koje su mu, bar po imenu, mogle biti poznate.

A Adam Dragosavljević je, nesumnjivo, spadao među ličnosti za koje je u to vrijeme morao znati veliki broj ljudi; Dragosavljević (1800—1862) je preko deceniju i po bio učitelj u različitim mjestima tadašnje Ugarske, zatim bilježnik i upravitelj osnovnih škola, pa sekretar Primiritelnog suda u Beogradu. A. Dragosavljević je bio čest saradnik Letopisa Matice srpske i Arno-

tovog *Magazina*, autor je nekoliko posebno objavljenih djela (uglavnom udžbenika), a bio je i član Srpskog učenog društva; da je spadao u red Vukovih pristalica vidi se već i po citiranim riječima iz Predgovora Rječniku.¹

Dragosavljević je od rane mladosti bio odani pristalica Vukovog rada, a posebno su ga privlačila pitanja grafije, ortografije i leksikografije. Ovom prilikom pokušaćemo da damo karakteristiku posljednjeg od navedenih vidova Dragosavljevićeve djelatnosti.

Uspostavljanje kontakta između Vuka i Adama Dragosavljevića, kao i njihova dalja saradnja, mogu se dobro vidjeti i dalje pratiti iz njihove uzajamne prepiske.² Ovom prilikom ćemo se, naravno, ograničiti samo na nekoliko pojedinosti koje se odnose na Dragosavljevićevo prikupljanje riječi, posao kome se on, izgleda predano odao. Godine 1825. on je imao, kako saznajemo iz njegovih pisama Vuku, «do dvije iljade» »prosti, koji u Vašem Rječniku nema srpski riječi.« Na Vukovu molbu, Dragosavljević mu je poslao ove riječi. Dragosavljević je i dalje skupljao na terenu leksičku građu i 1832. g. ponovo je imao zbirku od oko dvije hiljade riječi; i njih je poslao Vuku. Kada se drugo izdanje već uveliko štampalo, Dragosavljević je u novembru 1851. poslao Vuku zbirku od 117 riječi, od kojih je, prema Ljubi Stojanoviću, već bilo unijeto u Rječnik 49 riječi. Čak i 1858, dakle cijelih šest godina nakon izlaska Vukovog djela, Dragosavljević je poslao Vuku zbirčicu od 103 riječi, od kojih je već osam bilo zabilježeno u Rječniku, a samo dvije je Vuk zapisao na margini svog ručnog primjerka (riječi *obrezač* i *pinjata*).³ Moleći Dragosavljevića da mu ustupi sakupljene riječi, Vuk je obećavao da će mu »za nji sve, kao što se pristoji, javno blagodariti«, a to je, kao što se vidi iz Predgovora Rječniku, i učinio.

Posebnu pažnju privlače riječi što ih je Dragosavljeviću, u pismu od 1. aprila 1832. godine, uputio Vuk: »Reči one primio sam ... i vrlo mi je po volji ono vaše tolkovanje.« Mogle bi se ove riječi shvatiti kao izraz Vukove učtivosti i pažnje prema čovjeku koji mu je tako nesebično poklonio dio svoga truda. Izgleda ipak da je Vuk doista stvarno cijenio Dragosavljevićev rad, a posebno upravo njegovo »tolkovanje«. Pokušaćemo da to ilustrujemo sa nekoliko primjera.

¹ O Dragosavljeviću uopšte, pa i o njegovom leksikografskom radu, posebno o njegovom *Dodatku k srpskom Rečniku G. Vuka od godine 1852*, iz kog se navodi prilično iscrpan spisak riječi ali bez detaljnijeg poređenja sa Vukovim Rječnikom, govori se u raspravi Đorđa Magaraševića, *Adam Dragosavljević, srpski književnik*. Rasprava je objavljena u nekoliko nastavaka u *Letopisu Matice srpske* (knj. 188, 189. i 190), a dio koji je u vezi sa našim prilogom nalazi se u knj. 190, str. 89—96.

² Prepiska između Vuka i Dragosavljevića objavljena je u petoj knjizi *Vukove prepiske*. Raspravljajući o Dragosavljevićevom doprinosu Vukovom Rječniku, Ljuba Stojanović je u svojoj poznatoj monografiji *Život i rad Vuka Stef. Karadžića* zapisao da »bi se moglo zaključiti da je Vuk imao mnoge od ovih [tj. onih što mu je poslao Dragosavljević] reči već zapisane, ili da su ga one, kao opšte, samo podsetile da ih zapiše, ili da je mnoge odbacio« (str. 656). Ovaj Stojanovićev zaključak, čini nam se, ne stoji dovoljno čvrsto.

³ Vukov lični primjerak *Srpskog rječnika* iz 1852. god. čuva se u Vukovom i Dositejevom muzeju u Beogradu.

Među raritetima Biblioteke Matice srpske čuva se i primjerak Srpskog rječnika iz 1818. godine, koji je nekada pripadao Adamu Dragosavljeviću. Da je Dragosavljević savjesno i pažljivo iščitavao ovo djelo potvrđuje veliki broj njegovih zabilješki i dopuna ispisanih na marginama knjige ili između redova, uglavnom na njemačkom i latinskom jeziku. Međutim, na kraju ovog primjerka Rječnika, ukoričeno zajedno sa Vukovim tekstom, nalazi se 30-ak čistih listova, ispisanih Dragosavljevićevim dopunama. Na prvoj strani ovih dopuna stoje riječi: »Reči koje se u ovom Rječniku ne nalaze, i neke se nalaze, ali u drugom razumevanju, ovde su popisane«, a na jednoj od kasnijih strana nalazi se ova bilješka: »Ovde ima 2705 reči« sa pregledom koliko je riječi na koje slovo. Pored ovog spiska riječi, ispisanih u dva ili u tri stupca, kako na kojoj strani, na desetak listova ispisana je ukupno 371 riječ, uz koje je Dragosavljević davao značenja, slično kao i Vuk — nekada samo na srpskohrvatskom, nekad na njemačkom, a u rijetkim slučajevima samo na latinskom; sem značenja na jednom, ili više, od pomenutih jezika, vrlo često su navođeni i primjeri za ilustrovanje odgovarajućeg značenja, bilo iz narodnih umotvorina, bilo iz razgovornog jezika.

Većina riječi sa ovog spiska nije lokalizovana, dakle navode se kao »opće« riječi. Pominjemo sve ovo da bi se, poređenjem Dragosavljevićeve građe i onog što nam pruža drugo izdanje Srpskog rječnika, mogao sagledati Vukov odnos prema materijalu koji mu je poslao Dragosavljević.

Pred odrednicom *baba* Vuk kao posebno, treće značenje navodi ono što ga ta riječ ima u Dubrovniku; to značenje je, međutim, zabilježio Dragosavljević, i Vuk ga je gotovo doslovno preuzeo; u Dragosavljevićevoj građi stoji: »U Dubr. svaka se dojkinja i dadilja zove baba makar bila i od 13 godina.« Umjesto »svaka se« kod Vuka čitamo »se svaka«, dakle promijenjeno je samo mjesto enklitike, a umjesto cifre '13' kod Vuka stoji '12'. I značenje ove odrednice koje je navedeno kao četvrto, takođe je preuzeto od Dragosavljevića gdje stoji: »Mlogi muž zove svoju ženu babom ako i nije stara« — tekst u Rječniku se od citiranog razlikuje samo po tome što umjesto »mlogi« stoji književni lik ove riječi »mnogi«; i značenja koja su u Rječniku navedena kao peto i šesto istovjetna su sa onim koja je uz ovu riječ zapisao Dragosavljević, ali su razlike u načinu obrade nešto veće.

I značenje koje je uz riječ *babica* navedeno kao četvrto, zajedno sa lokalizacijom »u Srijemu« preuzeto je od Dragosavljevića, koji je zabilježio »(u Sr.) drvo o kome deca kavez vešaju, kad tice vataju«; isti tekst se nalazi i u Rječniku neznatno prestilizovan — objekat se navodi poslije upravnog glagola, dakle »vješaju kavez«, dok su riječi »hvataju« i »ptice« dobile književne likove. Drugo značenje riječi *banica* Vuk je takođe našao kod Dragosavljevića »planina u najji požeškoj« kao i stih »pod Banicom crkvu Ježevicu«. Uz glagol *žuberiti* Dragosavljević je zapisao i ovo »bez je tako opreden i otkan da čisto žuberi«; isti ovaj izraz nalazimo i kod Vuka, ali uz odrednicu *žuboriti* — nakon ove fraze Vuk je dodao u zagradi jedino: »(vele žene)« i ništa više. I značenje navedeno pod brojem *dva* u Rječniku Vuk je preuzeo od Dragosavljevića »živa stoka: sitno b[lag]o koze i ovce, a krupno goveda« uz ovo objašnjenje u Rječniku je dodat prijevod na njemačkom i latinskom jeziku i lokalizacija »u Hrv.« [u Hrvatskoj].

Kao značenje riječi *buban* koje nije našao u prvom izdanju Rječnika Dragosavljević je zapisao: »(u Madž.) koš od pruča što se njime riba vata (bubnjevi od pređe)« — u Rječniku je ta odrednica, odnosno navedeno značenje obrađeno na sljedeći način: kao oznaka za teritorijalnu upotrebu nalazi se »u vojv.« [u Vojvodstvu], umjesto »što se njime« stavljeno je »kojim se«, a riječi u zagradi su izostavljene.

Sličnih primjera koji pokazuju da je Vuk veoma malo intervenisao, preuzimajući objašnjenja koja su se nalazila kod Dragosavljevića, ima dosta; naravno, ima i takvih slučajeva u kojima je Dragosavljevićev materijal poslužio Vuku samo kao podsjetnik da potpunije obradi značenje neke riječi; evo samo jednog primjera kojim bi se i to moglo ilustrirati: pod glagolom *biti* kao posebno značenje Dragosavljević je naveo »iz topa, topom«, dok kod Vuka nalazimo »bije iz puške ili puškom, iz topa ili topom« [i, naravno, prijevod]. Uz isti glagol kao odrednicu Dragosavljević je zapisao i ovo: »u tamburu, Tambur bija us tambur' popjeva; lulu pije u tamburu bija« — Vuk kao sedmo značenje ovog glagola daje samo »bije u tamburu«, sa prijevodom na njemački i latinski, i samo drugi od Dragosavljevićevih stihova. Kod Dragosavljevića se, zatim, nalazi: »grad (led) svake godiie, bija slana«, a kod Vuka, uspješnije stilizovano, »bije (svake godine) grad, slana, plamenjača«, i, razumije se, prijevod. Dragosavljevićevo »biju sati« izmijenjeno je samo utoliko što se u Rječniku imenica javlja u liku »sahati«; Dragosavljević je zabilježio i »biti se s pameću« i »riba se bija«, što Vuk nije uvrstio u Rječnik.

Stiče se utisak da je češće od značenja Vuk preuzimao Dragosavljevićevu frazeologiju. U oba slučaja, tj. i u Rječniku i u Dragosavljevićevoj zbirci, da navedemo samo neke od zabilježenih primjera, nalazimo, recimo, kao ilustraciju odgovarajućih značenja odrednice *a* ove izraze: kako on okom a ja skokom, ja ga ljubim a on se otire, ima hljeba, a i novaca (dosta) [istina, kod Dragosavljevića u ovom izrazu mjesto 'hljeba' stoji 'novaca', tako da se posljednja imenica u izrazu javlja dva puta, što je, očito prepisivačka greška], dok je u izrazu: »ako nećeš, a ti ostavi« poslije »ti« Vuk još dodao »poljubi ga«. Sva četiri stiha navedena u Rječniku uz odrednicu *baština* nalaze se i u Dragosavljevićevoj zbirci, a zajednički su i stihovi: »Na livadi tri konja viteza« (pod *vitez*), »Potkova mu vrana debeloga« (pod *vran*), »Lice joj je vrsno Carigrada« (pod *vrstan*), »Pa pripali četiri glasnika« (pod *glasnik*), »Iz oblaka tija rosa nađe« (pod *naći*), »Pa se savi sedlu na jabuku« (pod *jabuka*), »Izvila se zlatna žica vrhom iz mora / Savila se đeverima oko molitve« (pod *molitva*), »Već se o tuđe otimate carstvo« (pod *o*) itd. Kod oba pisca nalaze se i izrazi: »to mi ne gine ni posle« (pod *ginuti*), »od god do god« (pod *god*), »pola me je nestalo od stra[ha]« (pod *nestati*), 'đeje mlogo mája tu je malo jaja (pod *maja*). Kod Dragosavljevića piše: »graknu srce od radosti«, a kod Vuka neznatno drukčije: »graknu mu srce od radosti (kad ga ugleda)«; uz odrednicu *kako* Dragosavljević je dodao kao novo značenje: »Ovaca nemam, pasa ne čuvam« — Vuk je, sasvim razumljivo dodao »kako«. Od Dragosavljevića Vuk je preuzeo i izreku: »Meti dvore, trijebi obore,« a prema Dragosavljevićevom »O svome komadu tuđe ovce čuvati«, kod Vuka umjesto »ovce« nalazimo »goveda« itd.

Iako je ovdje naveden samo dio podudarnosti između Dragosavljevićeve građe i Vukovog Rječnika iz 1852. godine, čini mi se da je i to dovoljno za stvaranje uvjerenja o tome kako se Vuk obilno služio Dragosavljevićevim materijalom, čak i u slučajevima kada se radilo o »općim« riječima, a ne samo onim koje bi se mogle shvatiti kao osobitosti jednog područja.

Poslije ovog kratkog pregleda Dragosavljevićevih i Vukovih postupaka u obradi pojedinih riječi, mislim da se dovoljno jasno uočava ne samo da su Vuku, kako je to sam rekao, Dragosavljevićeva »tolkovanja« bila »po volji« nego da ih je on neizmijenjena ili sa manjim modifikacijama unosio u svoj Rječnik.

O Vukovom odnosu prema građi iz Dragosavljevićeve zbirke može se suditi i na osnovu ovih podataka: od 100 uzastopnih riječi sa Dragosavljevićevog spiska u drugom izdanju Rječnika se kao posebne odrednice nalaze čak 54 riječi (nastojeći da odaberemo riječi koje ne počinju prefiksom, opredijelili smo se za one na slovo *k*-). Poređenje istog spiska riječi iz Dragosavljevićeve zbirke sa riječima zabilježenim u *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti pokazalo je da se od preostalih 46 riječi koje nije Vuk unio u svoj Rječnik čak 23 nije našlo ni u ovom, znatno obimnijem leksikografskom djelu, a 16 riječi nije zabilježeno ni u *Rečniku srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* što ga izdaje Srpska akademija nauka i umjetnosti. Istina, neke se riječi u ovim rječnicima javljaju u nešto drukčijem liku od onog u kome ih je zapisao Dragosavljević.

Mislimo, na kraju, da se na osnovu svega rečenog može izvući nekoliko zaključaka o Dragosavljevićevom leksikografskom radu:

— Dragosavljević je istrajno i savjesno tragao za riječima koje su upotrebljavane u krajevima u kojima je živio i radio (mada je, rjeđe, bilježio i one za koje je znao da se govore u drugim sredinama);

— njegova rukopisna zbirka ostala je nedovoljno iskorištena, te bi je trebalo naknadno uvrstiti među izvore prilikom izrade rječnika koji se koriste dijalekatskom građom;

— činjenica da se Vuk izdašno služio Dragosavljevićevim definicijama, primjerima i frazeologijom, kao i to da je pokazivao veliko pouzdanje u građu koju mu je slao ovaj njegov saradnik, pokazuje da je Dragosavljević, mada lišen sistematskog filološkog obrazovanja i bez stručnog oslonca kakav je Vuk imao u Kopitaru, bio dorastao leksikografskim zahtjevima kako su ih bili odredili Kopitar i Vuk.

*   *
*   *

Ubijeđen sam da je svaka generacija dužna da se u pogodnom trenutku i u pogodnoj prilici podsjeti onoga što su učinili pripadnici prethodnih generacija. U uvjerenju da je i ovo jedna od takvih prilika, poželio sam da učesnicima ovoga skupa skrenem pažnju na rad Adama Dragosavljevića, Vukovog iskrenog, odanog i istrajnog saborca i saradnika, čije ime sve više prekriva veo zaborava.

J. Kašić

ADAM DRAGOSAVLJEVIĆ AS A LEXICOGRAPHER AND
LEXICOLOGIST

S u m m a r y

Adam Dragosavljević (1800—1862), the longtime educator and superintendent of Serbian schools in Hungary of that time, was one of the first advocates of the reforms of Vuk Karadžić and sought that the results of these reforms be applied in his own teaching work.

Under the influence of Karadžić, Dragosavljević collected words and phrases in the places in which he lived and worked, and the gathered material he then presented to his friend Vuk who was able to use it abundantly in preparing his second edition of his *Serbian Dictionary*.

From Dragosavljević's collection Vuk did not only take word-entries, but also Dragosavljević's explanations of the meanings as well as examples which were illustrated with individual or specific meanings.

This shows that Vuk had great confidence in the material which his colleague sent him. On the other hand, this means that Dragosavljević, though deprived of a systematic philological education and without the expert support Vuk had in Kopitar, had achieved the lexicographic demands which Kopitar and Vuk had set.